

บันทึกภูมิปัญญา: แม่หม่อจันลี เปลี่ยนเอก หม่อไทยดีเด่นแห่งชาติ พ.ศ. 2556 หม่อจิตอาสาแห่งบ้านโนนหอม ตำบลโนนหอม อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร

วิชัย โชควิวัฒน์*
สันติสุข โสภณสิริ†
ปารณัฐ สุขสุทธิ‡

บทนำ

ชุมชนหมู่บ้านอีसानเป็นสังคมที่สืบทอดวัฒนธรรมมาจากกลุ่มแม่น้ำโขง มีศูนย์กลางอยู่ที่ลำน้ำโขง มีผู้นำชุมชนเฉพาะอย่างเป็นทางการเป็นผู้นำด้านต่าง ๆ ของชุมชน เช่น มีเจ้าบ้านหรือแม่จ่า ปณณชนผู้ทรงภูมิเรื่องความเป็นไปของชีวิตและสิ่งแวดล้อมในชุมชน มีหม่อธรรมผู้รู้คัมภีร์ของศาสนา มีหม่อยา หม่อกลางบ้านผู้รู้เรื่องด้านการรักษาผู้ป่วย มีหม่อแคนผู้รู้ด้านดนตรี มีหม่อส่องหรือหม่อผีฟ้าผู้รู้ไสยเวท ที่เชื่อกันว่าติดต่อกับแถนฟ้าได้ ชาวอีसानเชื่อเรื่องผีเช่นเดียวกับชาวล้านนา เชื่อว่า ผู้มีอิทธิฤทธิ์ยิ่งใหญ่ คือ ผีแถน หรือผีฟ้าพญาแถน แถนเป็นผู้สร้างสรรพสิ่งให้กำเนิดดิน น้ำ ลม ไฟ โลกและมนุษย์ จักรวาล

วิทยาผีฟ้าพญาแถนจึงกำหนดวิธีคิดและหล่อหลอมภูมิปัญญาการดูแลสุขภาพ^[1] หม่อพื้นบ้านอีसानมีความหลากหลายของรูปแบบและองค์ความรู้ โดยการปรับตัวและประยุกต์ใช้ทรัพยากรและธรรมชาติมาประดิษฐ์ดัดแปลงให้เหมาะสมกับการแก้ปัญหารักษาความเจ็บป่วยของคนในชุมชน^[2] ดังเช่นแม่หม่อจันลี เปลี่ยนเอก

รูปที่ 1 แม่หม่อจันลี เปลี่ยนเอก

*ประธานสมาคมสภาผู้สูงอายุแห่งประเทศไทยในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี

†มูลนิธิสุขภาพไทย

‡สำนักวิจัยสังคมและสุขภาพ สำนักนโยบายและยุทธศาสตร์ สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข

ข้อมูลหมอพื้นบ้าน^[3]

แม่จันลี เกิดเมื่อวันที่ 20 ตุลาคม 2481 ณ บ้านโนนหอม ตำบลโนนหอม อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร เป็นบุตรสาวคนที่ 5 ในจำนวนพี่น้อง 6 คน ของคุณพ่อ ชื่อ นายแก้ว และคุณแม่ชื่อ นางพิมพ์ ซึ่งมีบรรพบุรุษเป็นชาวไทย เชื้อสายผู้ไท หรือ ภูไท ซึ่งเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ใหญ่ที่สุดรองมาจากกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาว

เมื่อสมัยแม่จันลียังเป็นสาวอายุ 16 ปี เคยป่วยเป็นไข้หัวโกรน (ปัจจุบันเรียกไข้ไทพอยด์ ไข้รากสาดน้อย) ฝักร่วงหมดทั้งศีรษะ มารดาของแม่จันลียังรักษาบุตรสาวด้วยสมุนไพร ไครบอกว่าสมุนไพรรอไรดีก็เอามาใช้รักษาบุตรสาว แต่ก็ไม่หายขาด มารดาของแม่จันลิจึงเดินทางไปบนบานหลวงพ่อองค์แสน อยู่ที่วัดพระธาตุเชิงชุมวรวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร โดยบอกว่าถ้าบุตรสาวหายจากอาการป่วยเมื่อใดจะให้บวชชีแก่บน ปรากฏว่าหลังจากนั้นประมาณ 15 วัน แม่จันลีหายจากอาการไข้หัวโกรน ต่อมา 1 เดือน แม่จันลีเริ่มแข็งแรง มารดาจึงตัดสินใจให้บุตรสาวไปบวชชีแก่บน ที่วัดป่าสุทธาวาส (ซึ่งเป็นวัดที่เก็บอัฐิธาตุของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต)

ที่วัดป่าสุทธาวาส มีแม่ชีใหญ่ อายุ 82 ปี เป็นผู้ดูแลสำนักแม่ชี ในขณะที่บวชอยู่ แม่ชีจันลีมีโอกาสดำเนินปฏิบัติแม่ชีใหญ่ นับตั้งแต่พรรษาแรก โดยท่านให้มาช่วยนวดพร้อมกับสอนเรื่องเส้นต่าง ๆ ในร่างกายให้กับแม่ชีจันลีไปในตัว แม่ชีใหญ่บอกลูกศิษย์สาวว่า ถ้าเรียนรู้เรื่องนวดจนชำนาญ ก็สามารถใช้เป็นวิชาทำมาหากินได้ตลอดชีวิต ในสมัยนั้นค่านวดคลายเส้น ครั้งละ 1 บาท ถ้าคนที่ไม่มีเงินอย่างน้อยก็จะให้ 50 สตางค์ ในอดีตนั้นค่าของเงินสูงกว่าปัจจุบันมาก

หลังจากบวชช้อยู่นาน 3 พรรษา ได้รับการถ่ายทอดวิชาการนวดจากแม่ชีใหญ่จนจบเป็นแล้ว แม่ชีจันลียังลาสิกขาออกมาใช้ชีวิตทางโลก เมื่ออายุ 19 ปี ได้แต่งงานกับพ่อสาย เปลี่ยนเอก ขณะนั้นมียศสิบโท ได้รับเงินเดือน 460 บาท ซึ่งในเวลานั้นสามารถซื้อทองได้ถึง 2 บาท นับว่าเป็นครอบครัวผู้มีอันจะกินตามสมควร หลังจากแต่งงาน ปีแรกแม่จันลีได้บุตรคนแรกเป็นชาย อีก 2 ปี ต่อมาก็คลอดบุตรคนที่ 2 ในขณะนั้นสามีของแม่จันลีประจำการอยู่ที่ค่ายประจักษ์ศิลปาคม อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี จึงอาศัยอยู่ที่บ้านพักทหาร

แต่แล้วคราวเคราะห์ที่ไม่คาดฝันก็บังเกิดขึ้น เมื่อแม่จันลี อายุเพียง 24 ปี เช้าตรู่วันหนึ่งแม่จันลีตื่นขึ้นมารู้สึกตัวแต่ขยับตัวไม่ได้ บุตรคนเล็กอายุ 2 ขวบ ก็ดูดนมแม่ตามปกติ แต่ตัวแม่เองขยับตัวไม่ได้ พอสายหน่อยลูกชายคนโตก็มาเรียกแม่เพราะสงสัยว่าทำไมแม่ไม่ตื่นมาทำกับข้าว เห็นแม่ขยับตัวไม่ได้ ปากเบี้ยว ลิ้นแข็ง พูดไม่ได้ ลูกชายแม่จันลิตกใจ ร้องให้คนข้าง ๆ ห้องมาดู และไปตามพ่อจากที่ทำงานให้มาดูอาการของแม่ สามีตัดสินใจรักษาภรรยาที่บ้าน เพราะหมอโรงพยาบาลวินิจฉัยว่าเป็นอัมพฤกษ์ อัมพาต (ภาษาถิ่น เรียกว่า “เป็ลย” “หล่อย”) ให้รักษาตามสภาพ สามีของแม่จันลิจึงปรับปรุงบ้านโดยการเจาะพื้นบ้านทำปล่องลงมาที่กะละมังที่วางไว้ชั้นล่าง เพื่อรองรับถ่ายหนัก-เบาของภรรยา ในขณะที่สามีของแม่จันลีไปทำงาน ท่านก็ให้ทหารเวรเวียนมาดูแล เอาอาหารมาส่งให้ภรรยา ส่วนการดูแลเป็นหน้าที่ของบุตรชายคนโตในขณะนั้นอายุเพียง 5 ขวบ แต่เนื่องจากบุตรของแม่จันลียังเล็ก จึงยังไม่สามารถช่วยอะไรได้มากนัก ช่วยป้อนข้าว น้ำให้แม่ได้ แต่เรื่องทำความสะอาดเช็ดล้างเวลาที่แม่ถ่ายหนักเบาไว้ก็ยังทำไม่เป็น จนกว่าสามีของแม่จันลีย้าย

จากทำงานแล้วจึงช่วยเช็ดล้างให้ ส่วนใหญ่แม่จันลีก็จะนอนจมสิ่งปฏิกูลอยู่อย่างนั้นกับบุตรชายทั้งสองคน โดยบุตรชายคนเล็กก็ยังดูดนมจากอกแม่ออยู่ ทั้งที่ผู้เป็นแม่ยังขยับตัวไม่ได้ แม่จันลีเล่าว่าขณะนั้นท่านลำบากมาก แม้ขณะที่ลูกป้อนข้าวให้ บางครั้งลูกเอาช้อนป้อนเข้าจมูก จะเอามือปัดช้อนข้าวออกจากจมูกก็ทำไม่ได้ เป็นความทุกข์สาหัสสำหรับผู้ป่วยอัมพฤกษ์อัมพาต ที่แม่จันลีไม่เคยลืม

หลังจากรักษากันตามมีตามเกิดอยู่ 2 เดือน วันหนึ่ง สามีของแม่จันลีได้ยินกิตติศัพท์ว่ามีหมอเก่งทางรักษาอัมพฤกษ์ อัมพาต ชื่อว่า พ่อหมอพุทสา (แม่จันลีจำนามสกุลไม่ได้) เป็นหมอจบเส้น ท่านอยู่ที่ตำบลหมากแข้ง จังหวัดอุดรธานี ดังนั้น สามีของแม่จันลีจึงเร่งไปติดต่อหมอให้มาดูอาการของภรรยาที่บ้าน เมื่อพ่อหมอมาพบคนไข้สิ่งแรกที่ท่านทำ คือ ตรวจดูกระดูกก้นกบของคนไข้ เมื่อเห็นก้นกบยังยาวอยู่ แสดงว่ามีโอกาสรักษาหายจึงตกลงรับรักษา

กระบวนการรักษาของพ่อหมอพุทสา คือ ให้คนไข้ตั้งคายนกครุ ด้วยเหล้า 1 ขวด ผ้าเถ่ง 1 ผืน แพรว 1 ผืน ไช้สด 1 ใบ เทียนชันร้อห่า 1 ชุด และเงิน 12 บาท เป็นค่าตั้งคายนก

จากนั้นก็เริ่มการรักษา ในครั้งแรกต้มน้ำสมุนไพรให้อาบ แล้วทำการย่างสมุนไพรให้คนไข้อยู่นาน 7 วัน ในแต่ละวันหลังจากย่างไฟเสร็จหมอก็จะทำการเคาะเส้น นวดเส้นโดยเคาะเส้นที่จม ให้ลอยขึ้น ผู้ป่วยที่เป็นอัมพฤกษ์ อัมพาต เส้นจะจมมากและเส้นมักจะตายด้วยเพราะเลือดไม่ไปหล่อเลี้ยง เส้นเอ็นไม่มีกำลังอ่อนล้า หลังจากหมอเคาะเส้นแล้ว ก็จะทำให้คนไข้ดื่มน้ำสมุนไพร จากนั้นก็มาย่างสมุนไพรซ้ำอีก ทำอยู่อย่างนี้ทุกวัน วันละ 2 รอบ เป็นเวลา 1 สัปดาห์ จนแม่จันลีเริ่มนั่งได้ หมอก็सानสมุนไพรไปใหญ่แล้ว

เอาผ้าคลุม ต้มยาสมุนไพรให้เดือด เอาหม้อยาสมุนไพรวางในสุมไก่ที่มีผ้าคลุม แล้วให้คนไข้เข้าไปนั่งอบสมุนไพรอยู่นั้น เพื่อให้เหงื่อออก เมื่ออบแล้วหมอจะเคาะเส้น จากนั้นก็ให้ออกกำลังบั้นเอว โดยใช้ยางล้อจักรยานยนต์เก่า นำมาแขวนที่ชื่อบ้านเอาเท้าวางบนยางที่แขวนไว้แล้วก็แกว่งเพื่อบริหารเส้นประสาท เส้นเอ็น และเส้นเลือด ที่รวมอยู่ที่เอว หมอจะมาทำให้แม่จันลีอย่างนี้ทุกวัน พอเริ่มขยับนั่งได้เริ่มแข็งแรง หมอก็ฝังหลักแล้วทำเป็นราวให้คนไข้เกาะเพื่อหัดเดิน ทำทุกวัน ๆ จนตั้งไข่ได้ ยืนได้ ก้าวเดินได้ พ่อหมอพุทสาทำการรักษาอยู่ 1 เดือนกับ 2 วัน แม่จันลีก็สามารถเดินได้ตามปกติ

หลังจากที่รักษาอาการจนหายเป็นปกติแล้วก็ทำการปลงคายนก คือ เอาคายนกที่ตั้งไว้ตั้งแต่ก่อนรักษามาตรวจนับว่าครบหรือไม่ จากนั้นต้องมีการแลกเอาคายนกให้ครุ ในกรณีของแม่จันลี ค่าคายนกตั้งไว้ 12 บาท ตามธรรมเนียมของการรักษาแบบพื้นบ้าน วางอัตราแลกค่าคายนกเป็นบาทละ 100 บาท ดังนั้น จะต้องจ่ายค่ารักษาให้หมอพุทสาไป 1,200 บาท

แม่จันลีบังเกิดความศรัทธาเลื่อมใสในการรักษาของพ่อหมอพุทสา และเข้าใจหัวอกของผู้ป่วยอัมพาต จึงขอเรียนวิชาการนวดรักษาอัมพฤกษ์ อัมพาต กับพ่อหมอพุทสา โดยที่ก่อนหน้านี้ แม่จันลีเองเคยมีพื้นฐานเรื่องเส้นต่าง ๆ ในร่างกายและการนวดคลายเส้นจากที่แม่ซีใหญ่สอนให้เป็นทุนเดิมอยู่แล้ว พ่อหมอพุทสาจึงให้ลูกศิษย์ตั้งคายนกให้ครุ เพื่อรับการถ่ายทอดการนวดรักษา การตั้งคายนกให้ครุก็ทำเช่นเดียวกับการตั้งคายนก ซึ่งประกอบด้วย เหล้า 1 ขวด ผ้าเถ่ง 1 ผืน แพรว 1 ผืน ไช้สด 1 ใบ เทียนชันร้อห่า 1 ชุด และเงิน 12 บาท จากนั้นแม่จันลีก็ได้เรียนรู้วิชาจากครุจนได้ความรู้ในกระบวนการรักษาอาการอัมพฤกษ์ อัมพาต อย่างครบถ้วน หลัง

จากเรียนจบแล้ว แม่จันลีก็ยังไม่เริ่มรักษาผู้ใด

เริ่มต้นความเป็นหมอ

ปี พ.ศ. 2506 แม่จันลีเริ่มรักษาเป็นครั้งแรก เริ่มจาก นายเชียง อายุ 25 ปี อยู่บ้านศรีวิหานาคำ อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร ในขณะนั้นนายเชียงเตรียมตัวไปทำงานที่ประเทศซาอุดีอาระเบีย เขาเตรียมเอกสารทุกอย่างเพื่อเตรียมเดินทางไปต่างประเทศ แต่ก่อนที่จะเดินทาง 2-3 วัน เช้าวันหนึ่ง นายเชียงตื่นขึ้นมาหอบหืดหายใจไม่สะดวก ไม่มีแรง ปากเขียว เป็นอัมพฤกษ์ ญาติของนายเชียงมาหาแม่จันลีให้ช่วยรักษา แม่หมอได้ตรวจพบว่า ก้นกบคนไข้ยังไม่หดสั้นจึงรับรักษา แล้วให้คนไข้ตั้งคายนั้หวี่ครุ และเริ่มรักษา โดยใช้วิชาที่ร่ำเรียนมาจากอาจารย์ทั้งสองท่าน มีขั้นตอนเรียงตามลำดับขั้น เช่นเดียวกับที่พ่อหมอพุทสาสอนไว้ผสมผสาน กับความรู้เรื่องเส้นที่ได้จากแม่ชีใหญ่ และพ่อหมอพุทสาใช้ในการแคะกระตุ่นเส้นต่าง ๆ จนนายเชียงหายเป็นปกติ แม่จันลี ใช้เวลาในการรักษานายเชียง นาน 1 เดือน กับ 2 วัน และหลังจากนั้น แม่จันลีก็รับรักษาคนไข้เรื่อยมาจนถึงปัจจุบันผู้ป่วยที่มาปรึกษาจากแม่จันลีแล้วหายจากอาการอัมพฤกษ์ อัมพาต มีจำนวนหลายราย โดยเฉลี่ยเดือนละ 1 คน

คนไข้ส่วนใหญ่ที่มาปรึกษากับแม่จันลี มักเป็นคนไข้ที่ “เหลือเดนโรงพยาบาล” มาแล้ว คือ โรงพยาบาลไม่สามารถรักษาได้ หรือมีฉะนั้นก็รักษาตามโรงพยาบาลจนหมดเนื้อหมดตัว ไม่มีเงินค่ารักษาในระบบโรงพยาบาล คนไข้อนาถาเหล่านั้นเมื่อมาหาแม่จันลี หากท่านตรวจสภาพอาการแล้วเห็นว่าสามารถรักษาหายได้ ท่านก็จะรับรักษาทุกราย โดยแม่จันลิล่าว่า

“ช่วยรักษาเป็นการเอาบุญเพราะเขาไม่เหลืออะไรที่จะมาให้แม่แล้ว บางครั้งคนป่วยไม่เหลืออะไรแล้ว ก็เอาสิ่งของที่มีอยู่เป็นค่ารักษา บางคนเอาหมามาให้เป็นค่ารักษาก็มี”

นอกจากให้บริการนัดจับเส้นที่บ้านตัวเองจำนวน 60-70 รายต่อเดือน และทำการรักษาผู้ป่วยอัมพฤกษ์ อัมพาต ด้วยภูมิปัญญาพื้นบ้านแล้ว แม่จันลียังทำงานด้านสาธารณสุขมูลฐาน และเป็นนักพัฒนาจิตอาสาในชุมชน ร่วมกับเครือข่ายต่าง ๆ โดยรับการอบรมเป็นอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) มาตั้งแต่ปี 2534 ซึ่งนอกจากทำงานเป็นผู้สื่อข่าวสาธารณสุข ให้บริการชุมชนด้านส่งเสริมสุขภาพ ควบคุมและป้องกันโรค ในเขตรับผิดชอบของ อสม. ครอบคลุมทั่วหมู่บ้านแม่จันลียังยินดีรับการส่งต่อผู้ป่วยปวดเมื่อยกล้ามเนื้อจากโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลโนนหอม (รพ.สต.โนนหอม) เฉลี่ย 1-2 ราย/เดือน เพื่อทำการรักษาด้วยภูมิปัญญาพื้นบ้าน ซึ่งพบว่า อาการดีขึ้นทุกราย ทั้งยังติดตามเยี่ยมบ้านผู้ป่วยโรคเรื้อรัง ผู้พิการ ผู้ป่วยอัมพฤกษ์ อัมพาต แม่และเด็กหลังคลอด ร่วมกับเจ้าหน้าที่และผู้ช่วยแพทย์แผนไทยของจังหวัดสกลนคร เดือนละ 3 ครั้ง และมีผู้มารับบริการนัดจับเส้นครั้งละประมาณ 10 คน

นวัตกรรมการรักษา อัมพฤกษ์ อัมพาต

ทำหน้าที่เป็นครูผู้ถ่ายทอดวิชาการนัดพื้นบ้านของจังหวัดสกลนคร และเป็นวิทยากรให้ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้านแก่นักศึกษาและผู้สนใจ

ขั้นตอนที่ 1 การบูชาครู การประเมิณร่างกาย คือ การตรวจก้นกบ จะทราบระยะการรักษา เช่น ถ้า

ก้นกบยาระยะการรักษาจะสั้น แต่ถ้าก้นกบสั้นจะ
ใช้ระยะในการรักษายาว

ขั้นตอนที่ 2 อาบน้ำสมุนไพรเพื่อเปิดรูขุมขน
เลือดลมเดินสะดวก โดยคิดค้นสูตรยาสมุนไพรไท-
ลาว

ขั้นตอนที่ 3 การย่างสมุนไพร เพื่อใช้ความ
ร้อนเปิดรูขุมขนให้เหงื่อออกเลือดลมเดินสะดวก

ขั้นตอนที่ 4 การดื่มน้ำต้มสมุนไพร ดื่ม 2 แก้ว
สูตรยาสมุนไพรไท-ลาว เพื่อกระจายเลือด หินปูน
และไขมัน

ขั้นตอนที่ 5 อบสมุนไพร ใช้เวลานานประมาณ
30 นาที เพื่อกระจายเลือด ไขมัน หินปูน ที่เกาะอยู่
ตามส่วนของร่างกาย

ขั้นตอนที่ 6 การนวดแผนโบราณ ใช้เวลา
ประมาณ 30 นาที เพื่อคลายเส้นอัมพฤกษ์ อัมพาต
ทั่วร่างกาย

ขั้นตอนที่ 7 การบริหารร่างกาย โดยเน้น
บั้นเอวและขาทั้งสองข้าง เพื่อฝึกให้ตัวเองได้ ใช้เวลา
ประมาณ 3-4 นาที

ขั้นตอนที่ 8 การฝึกกลูก ยืน โดยใช้เก้าอี้ที่ท่า
ขึ้นเอง โดยฝึกปล่อยมือ ใช้เวลานานจนตั้งไข่ได้

ขั้นตอนที่ 9 การหัดเดินโดยใช้อุปกรณ์ที่ได้

จากการบริจาคของคนเจ็บป่วยที่หายแล้ว

ขั้นตอนที่ 10 การนวดชโลมน้ำมันค้าง เพื่อให้เส้น
เอ็นแข็งแรง

สูตรยาต่าง ๆ ที่ใช้ในการรักษา

สูตรยาอาบน้ำสมุนไพร

1. พญารากเดี่ยว สรรพคุณ ขับพิษไข้ แก้ร้อน
ใน แก้กระหายน้ำ
2. เป้าใหญ่ สรรพคุณ แก้เวียน เวียน ช่วยให้
เลือดไหลเวียนดี
3. ใบหนาด สรรพคุณ เปิดรูขุมขน แก้อาการ
เกร็ง แก้ไขข้อ

สูตรยาน้ำดื่มสมุนไพร

1. กำลังเสือโคร่ง สรรพคุณ บำรุงกำลัง แก้
ปวดเมื่อย
2. ใบย่านางแดง สรรพคุณ บำรุงโลหิต แก้
พิษเบื่อเมา
3. ข้าวเย็นเหนือ ข้าวเย็นใต้ สรรพคุณ แก้
ประดงร้อนใน กระหายน้ำ
4. กวาวเครือขาว สรรพคุณ แก้ปวดเมื่อย
แก้ลม อัมพาต
5. ผาง สรรพคุณ บำรุงโลหิต แก้พิษธาตุพิการ

รูปที่ 2-3 ตำรับยาสมุนไพร รักษาผู้ป่วยอัมพฤกษ์ อัมพาต

6. กำแพงเจ็ดชั้น สรรพคุณ ยาระบาย
7. ม้ากระต๊อบโรง สรรพคุณ บำรุงกำลัง

สูตรยาอบสมุนไพร

1. ไพล สรรพคุณ แก้ฟกช้ำ ปวดเมื่อย ชับลม
2. พญารากเดียว สรรพคุณ ชับพิษไข้ แก้ร้อนใน กระหายน้ำ
3. ผักอีตู่หนา สรรพคุณ บำรุงประสาท แก้ท้องอืดเฟ้อ
4. ผักแขยง สรรพคุณ แก้ไข้ คัน และกลาก
5. ใบหนาด สรรพคุณ เปิดรูขุมขน แก้อาการเกร็ง แก้ไขข้อ

สูตรสมุนไพรสำหรับการย่าง

1. ใบหนาด
2. เป้าใหญ่ หรือต้นเป้า
3. ตะไคร้หอม
4. ใบ หรือหัวไพล
5. เถาเอ็นอ่อน
6. เสดดพังพอนตัวเมีย
7. วานชน (พลับพลึง)

8. พญารากเดียว

9. (อาจเติม) สมุนไพร กลุ่มรสเปรี้ยว เช่น ใบส้มป่อย ใบมะขาม ใบมะเฟือง

10. สมุนไพรให้กลิ่นหอม เช่น เตยหอม

ประดิษฐ์กรรมภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้าน ของแม่หมอจันลี

1. แก้อึดไข้ เกิดจากประสบการณ์ที่ได้รับจากผู้ป่วยอัมพฤกษ์ อัมพาต ตอนขึ้นตอนฝึกเดินสังเกตได้ว่าก่อนที่จะคนเราจะเดินได้ตอนเด็ก ๆ ต้องยืนตั้งไข่ได้ก่อน เลยคิดดัดแปลงเครื่องมือช่วยเบาแรงโดยได้นำของเหลือใช้ คือ ไม้ฉากที่คนนำมาทิ้งขยะ มาประกอบเป็นที่นั่งและราวจับ เพื่อให้ผู้ป่วยได้ฝึกตั้งไข่ก่อนหัดเดิน

2. ห่วงยางแขวน สำหรับวางเท้าเพื่อแกว่ง ทำกายบริหารบนเอน เพื่อกระตุ้นเส้นในร่างกายต่าง ๆ ให้ตื่นตัวทำงานมากขึ้น

3. น้ำคั้นเสริมประสิทธิภาพการนวด เป็นการคิดริเริ่มโดยนำเอาภูมิปัญญาโบราณมาผสม

รูปที่ 4-5 แม่จันลีสาธิตการใช้ห่วงยางแขวน สำหรับผู้ป่วยอัมพฤกษ์ อัมพาต

ผลงานเข้ากับวิธีการนวดแผนโบราณ จากคำกล่าวของคนโบราณที่ว่า “การเดินย่ำน้ำค้างบนยอดหญ้า ตอนเช้า ๆ มีประโยชน์ต่อสุขภาพร่างกาย” เลยได้นำเอาน้ำค้างมานวดเพื่อเสริมให้เส้นเอ็นของผู้ป่วยแข็งแรงดีขึ้น

วัตรปฏิบัติหมอปั่นบ้าน

วิชาการแบบพื้นบ้านของแม่หมอล้านลิมาจากครู จึงเน้นการระลึกนึกถึงครู และข้อปฏิบัติที่ครูเน้นย้ำสั่งสอนให้ถือปฏิบัติ ให้ “อยู่ในศีล กินในธรรม” รักษาคนป่วยเหมือนรักษาชีวิตของตนเอง คือ

- ก่อนรักษาทั้งหมอลและคนไข้จะต้องไหว้ครู หรือ “ยกขันครู” และเมื่อหายป่วยแล้วต้องมีการ “ปลงกาย”

- ประพฤติปฏิบัติตัว คือ ไม่ยกตนข่มท่าน ไม่โอ้อวด ไม่โกหกตอแหล พุดจาหลอกลวง ยุยงคนให้ทะเลาะกัน ไม่ฆ่าสัตว์ตัดชีวิต ไม่ดื่มของมึนเมา

- การเก็บยาสมุนไพรในป่า ให้นำเทียนและดอกไม้ อย่างละ 1 คู่ ไปขอและบอกกล่าวกับแม่ธรณีและเทพที่รักษาต้นไม้ ว่า “ข้าพเจ้ามาขอยาสมุนไพรไปรักษาคนเจ็บป่วย” ให้เก็บเอาเฉพาะที่จะใช้ และวันที่จะได้ยามีฤทธิดี คือ วันอังคารกับวันพฤหัสบดี

การถ่ายทอดความรู้

กิจกรรมสำคัญที่แม่จันลิร่วมเป็นกำลังสนับสนุนอยู่อย่างสม่ำเสมอ คือ การออกหน่วยแพทย์พื้นบ้านสัญจร ในพื้นที่ตำบลโนนหอม รวมถึงอำเภอ และจังหวัดอื่น ร่วมกับชุมชนหมอปั่นบ้านจังหวัดสกลนคร ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2550 - ปัจจุบัน เป็นการให้บริการโดยจิตอาสา ซึ่งมีผู้รับบริการ 100-200 คน/ครั้ง

แม่จันลิไม่เพียงทำหน้าที่ให้บริการพี่น้อง

รูปที่ 6 แม่จันลิให้ความรู้แก่คณะแพทย์แผนไทย และเจ้าหน้าที่สาธารณสุขภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

รูปที่ 7 แม่จันลิให้ความรู้เกี่ยวกับการตรวจผู้ป่วยอัมพฤกษ์อัมพาต

ประชาชนในด้านการรักษา ป้องกันโรค และส่งเสริมสุขภาพ เท่านั้น แต่ยังทำหน้าที่เป็นครูผู้ถ่ายทอดวิชาการนวดแผนพื้นบ้านของจังหวัดสกลนคร และยังเป็นวิทยากรให้ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้านแก่นักศึกษาและผู้สนใจ ณ มหาวิทยาลัย และสถาบันการศึกษาต่าง ๆ ทั้งในจังหวัดสกลนครและจังหวัดต่าง ๆ อีกด้วย

บทสรุป

ด้วยคุณูปการสาธารณสุขประโยชน์ด้านสาธารณสุขและภูมิปัญญาแพทย์พื้นบ้านที่แม่จันลิมีต่อชุมชน สถาบันการศึกษา และหน่วยงานสาธารณสุข ท่านจึง

ได้รับความรักใคร่ เลื่อมใสศรัทธาจากพี่น้องประชาชน มีเกียรติบัตร และรางวัลยกย่องมากมาย ล่าสุดท่านได้รับการยกย่องเป็นอาสาสมัครสาธารณสุข (อสม.) ดีเด่นระดับภาค โดยได้คะแนนเป็นอันดับสอง ในการประกวดระดับภาคประจำปี พ.ศ. 2556 โดยท่านยังได้รับการพิจารณาคัดเลือกให้เป็นหมอไทยดี เด่นแห่งชาติ พ.ศ. 2556^[4]

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบคุณ ข้อมูลภูมิปัญญาของแม่หมอจันลี เปลี่ยนเอก จากกองการแพทย์พื้นบ้านไทย กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก กระทรวงสาธารณสุข

เอกสารอ้างอิง

1. ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, พรพิไล เลิศปรัชญา. วัฒนธรรมหมู่บ้านไทย. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์จำกัด; 2541. (293 หน้า).
2. รัชณี จันทร์เกษ, อุษา กลิ่นหอม, ยงยุทธ ตรีนุชกร (บรรณาธิการ). บทเรียนเครือข่ายภูมิปัญญาสุขภาพวิถีไทยอีสาน เล่ม 2. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: สำนักงานกิจการโรงพยาบาลองค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก; 2550. (309 หน้า).
3. ราตรี พระนคร, เจน พระนคร, กิตติศักดิ์ ไททอง, อภิวัฒน์ แสงวงศ์, ปราณี แฉงนาวัน. การศึกษาข้อมูลหมอพื้นบ้านเชิงลึก เรื่อง การนวดรักษาอัมพฤกษ์ อัมพาต ของนางจันลี เปลี่ยนเอก. พิมพ์ครั้งที่ 1. สกลนคร: โรงพิมพ์ สกลนครการพิมพ์; 2555.
4. วิชัย โชควิวัฒน์, สันติสุข ไสภณสิริ, ปารณัฐ สุขสุทธิ. แม่หมอจันลี เปลี่ยนเอก หมอไทยดีเด่นแห่งชาติ พ.ศ. 2556. พิมพ์ครั้งที่ 1. สมุทรสาคร: บริษัท แพลน พรินต์ติ้ง จำกัด; 2558. (39 หน้า).